

Aleksander Jan Jędral

Ciało jako warunek relacyjności: fenomenologia
zmysłów i motoryki według Shauna
Gallaghera oraz Dana Zahaviego

The Body as a Condition of Relativity:
The Phenomenology of Senses and Motoricity
According to Shaun Gallagher and Dan Zahavi

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest krótkim przeglądem fenomenologicznych koncepcji ciała i świadomości Shauna Gallaghera oraz Dana Zahaviego, zawartych w ich pracy *Fenomenologiczny umysł*. W swojej rozprawie badacze odrzucają tradycyjny dualizm umysł–ciało i przedstawiają ciało jako kluczowy element świadomości i doświadczenia jednostki. Zamiast traktować ciało jedynie jako obiekt fizyczny, uczeni podkreślają jego rolę w procesach poznawczych i interakcji z otoczeniem. Autorzy pracy ukazują, że świadomość jest kształtowana przez cielesność, co stoi w opozycji do redukcjonistycznych teorii neuronaukowych, które skupiają się na wyjaśnieniu świadomości poprzez analizę struktur mózgu.

Słowa kluczowe: ucieleśniona świadomość, fenomenologia, ciało, umysł, Gallagher, Zahavi, procesy poznawcze, subiektywne doświadczenie, filozofia umysłu, kognitywistyka

Summary

This text is an attempt at a synthetic analysis of the relationship between the embodied subject and the environment, taking into account the first-person

perspective in the philosophy of Shaun Gallagher and Dan Zahavi. In their work titled *The Phenomenological Mind*, the researchers reject the traditional mind-body dualism and present the body as a key element of consciousness and individual experience. Rather than treating the body merely as a physical object, they emphasize its role in cognitive processes and interactions with the environment. The authors demonstrate that consciousness is shaped by embodiment, which stands in opposition to reductionist neuroscientific theories that seek to explain consciousness through the analysis of brain structures.

Keywords: embodied consciousness, phenomenology, body, mind, Gallagher, Zahavi, cognitive processes, subjective experience, philosophy of mind, cognitive science

Niniejszy artykuł jest krótkim przeglądem fenomenologicznych koncepcji ciała i świadomości Shauna Gallaghera oraz Dana Zahaviego, zawartych w ich pracy *Fenomenologiczny umysł*¹. Skupiam się na tym, jak ci autorzy przedstawiają relację między ucieleśnionym podmiotem a otaczającym go światem z uwzględnieniem pierwszoosobowej perspektywy. Badacze zajmujący się filozofią umysłu i kognitywistyką podkreślają znaczenie ciała jako podstawowego medium, przez które jednostka nawiązuje relacje z otoczeniem. Zamiast traktować ciało jedynie jako fizyczny obiekt, ujmują je jako istotny element mający wpływ na świadomość i strukturę doświadczenia. Uczni odchodzą od klasycznych, dualistycznych koncepcji opartych na rozważaniach Kartezjusza, które dzielą umysł i ciało na odrębne byty. Zamiast tego Gallagher i Zahavi stawiają ciało w centrum jako coś, co bezpośrednio uczestniczy w procesach poznawczych. To ujęcie odnosi się do „ucieleśnionej świadomości” – koncepcji, która zakłada, że nasze myśli, percepcje i emocje są w dużej mierze kształtowane przez cieleśne doświadczenie.

¹ S. Gallagher, D. Zahavi, *Fenomenologiczny umysł*, przekł. i przedmowa M. Pokorski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

Fenomenologiczne podejście badaczy różni się od tradycyjnych metod, które często starają się wyjaśnić świadomość poprzez analizę struktur mózgu. Uczeni kładą nacisk na subiektywne doświadczenie jednostki – to, jak ciało „czuje” i „odbiera” świat – co kontrastuje z obiektywnym podejściem charakterystycznym dla neuronauki. Fenomenologia proponuje tu bardziej opisowe podejście, które skupia się na bezpośrednim doświadczeniu, a nie na redukcji świadomości do fizycznych procesów w mózgu. W tekście omówione zostają także inne aspekty związane z tymi zagadnieniami, takie jak interakcje między ciałem a światem, a także to, w jaki sposób cielesność wpływa na naszą tożsamość i sposób postrzegania siebie oraz otoczenia.

W świecie nauki coraz więcej uwagi poświęca się badaniom nad relacjami między ciałem a świadomością, istotne, że „zarówno nauki o poznaniu, jak i fenomenologia analizują zagadnienie świadomości, co rodzi nadzieję, że mogą one wzajemnie skorzystać z wymiany doświadczeń”². Należy także zwrócić uwagę na związek nauki i fenomenologii. Ciekawe, że jedni fenomenologowie dążą do unaukowienia swojej metody, a inni uważają, że fenomenologia i nauka charakteryzują się zupełnie innym podejściem; przykładem jest tu chociażby spór subiektywizmu i obiektywizmu oraz różnica między opisem a wyjaśnieniem. Jednymi z uczonych zajmujących się tym obszarem badawczym są amerykański filozof Shaun Gallagher oraz duński filozof Dan Zahavi, których wzmiankowana tu już praca koncentruje się na fenomenologii oraz kognitywistyce. W szczególności w tym tekście interesuje mnie ich podejście do roli ciała w relacjach, które otwiera nowe perspektywy w zrozumieniu ludzkiego ucieleśnionego doświadczenia tworzonego dzięki zmysłom. Jak zauważają autorzy, „potrzebujemy jakiegoś rodzaju ciała, żeby cokolwiek zrobić, żeby podjąć jakieś działanie”³. Stanowisko to jest cieka-

² P. Kozak, *Jakiej fenomenologii potrzebuje filozofia umysłu?*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2016, nr 3 (99), s. 336.

³ S. Gallagher, D. Zahavi, *Fenomenologiczny umysł*, s. 194.

we także z punktu widzenia fenomenologii, jak zauważa Marcin Waligóra: „fenomenologia umysłu i neurofenomenologia zdają się być dziś najbardziej obiecującymi i najszybciej rozwijającymi się obszarami fenomenologicznego namysłu”⁴.

Głównym punktem rozważań Gallaghera zaprezentowanym w książce *How the Body Shapes the Mind*⁵, a rozwiniętym wraz z Danem Zahavim w *Fenomenologicznym umyśle*⁶, jest próba wprowadzenia „do problematyki umysłu z perspektywy fenomenologicznej”⁷. Autorzy starają się udowodnić, że w ludzkim doświadczeniu istotną rolę odgrywa introspekcja i jest ona pełnoprawną metodą badawczą⁸. Oznacza to, że ciało nie jest jedynie narzędziem percepcji czy narzędziem dla umysłu, ale aktywnie kształtuje nasze doświadczenia i relacje z otoczeniem. Do niniejszej książki oraz podejścia badacza powrócę w dalszej części tego artykułu, na razie pragnę skupić się jedynie na autorskim stanowisku wypracowanym przez Gallaghera w innych pracach, uznając chronologię wypracowanych koncepcji.

W fenomenologicznym podejściu Gallaghera ciało nie jest oddzielone od świadomości, lecz stanowi integralną część naszej egzystencji. Ważkimi zagadnieniami, które podejmuje uczony w wielu swoich pracach, są ucieleśnienie oraz systemy ciała (tj. „schemat ciała” i „obraz ciała”). Tomasz Komendziński w recenzji wzmiankowanej już książki Gallaghera *How the Body Shapes the Mind* zwraca uwagę, że:

Propozycja Gallaghera jest oryginalnym wkładem w rozwój nurtu ucieleśnionego i sytuacyjnego poznania (...), przyczynia się on do rozwoju teorii ucieleśnienia. Chodzi tu o rozróżnienie między *obrazem ciała* i *schematem ciała*. Jest to podstawa dla koncepcji ucieleśnienia Gallaghera, jest to też dziedzina

⁴ M. Waligóra, *Wstęp do fenomenologii*, Universitas, Kraków 2013, s. 198.

⁵ S. Gallagher, *How the Body Shapes the Mind*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 17.

⁶ S. Gallagher, D. Zahavi, *Fenomenologiczny umysł*, s. 5.

⁷ P. Kozak, *Jakiej fenomenologii potrzebuje filozofia umysłu?*, s. 332.

⁸ Por. tamże, s. 333.

ukazywania interdyscyplinarności (...). Intuicje dotyczące roli ciała w poznaniu, a szerzej w doświadczeniu człowieka, bierze Gallagher wprost z fenomenologii. Oczywiście istotne są dla niego nie tylko ustalenia Husserla, ale również, a może przede wszystkim, Merleau-Ponty'ego. (...) Obraz ciała to system percepcji, postaw i przekonań dotyczących własnego ciała. Z kolei schemat ciała to system procesów, które stale regulują postawę ciała, zdolność poruszania się, procesy sensomotoryczne, które funkcjonują bez refleksyjnej świadomości lub konieczności precyzyjnego monitorowania. Systemy te oddają to, co fenomenalne, i to, co protetyczne w ucieleśnionej świadomości⁹.

Zmysły odgrywają kluczową rolę w koncepcji Gallaghera. Uczony argumentuje, że nasze zmysły są nieodłączną częścią sposobu, w jaki postrzegamy świat. Przez doświadczenie zmysłowe ciało staje się aktywnym uczestnikiem w procesie poznawczym. To, co widzimy, słyszymy, dotykamy czy czujemy, wpływa na percepcję (odbiór) rzeczywistości i kształtuje nasze rozumienie i postrzeganie świata, a zatem poznanie to ma także bezpośredni lub pośredni wpływ na nasze życie. Dlatego właśnie zmysły są niezwykle istotnym warunkiem poznania, równie ważna jest ich korelacja i integralność. Dodatkowo zauważyć trzeba, że warunkiem koniecznym, by owe zmysły mogły odbierać bodźce, potrzebne jest ciało, stąd tak istotna jest koncepcja ucieleśnienia zaproponowana przez Gallaghera. Aleksandra Derra w swoim tekście dotyczącym współczesnej humanistyki zauważa za Gallagherem, że:

Człowiek potraktowany jako istota z krwi i kości „odzyskał” ciało, (...) zawsze ucieleśnione (zmysłowe) doświadczenie (...) poznanie, język czy rozumienie rozpatruje się w nich jako doświadczenie cielesne, rodzaj działania podejmowanego przez zawsze usytuowane i zakorzenione w kulturowo-historycznej

⁹ T. Komendziński, *Eksperymentowanie z fenomenologią i wzajemne oświetlanie*, „Principia” 2007, t. XLVII–XLVIII, s. 343.

rzeczywistości ciała. Ponadto we współczesnych rozważaniach nad człowiekiem zmuszeni jesteśmy do tego, by dostrzec, że ciało ma określony kolor skóry, płeć, formułowane jest w konkretnej sytuacji ekonomicznej i usytuowaniu geograficznym¹⁰.

Autorka słusznie zwraca uwagę, że wiele czynników – jak je nazywa kulturowo-historycznych – warunkuje postrzeganie ciała, które ma także wpływ na zmysły, zachowania i gesty. Pamiętać należy, że człowiek żyje w pewnej kulturze, w pewnym schemacie, do którego także dostosowuje się jego ciało, zmysły. Ciało człowieka jest bez wątpienia fenomenem o charakterze zmysłowym, zmysły warunkują poznanie, ale także dzięki zmysłom człowieka wytwarza on oraz kształtuje kulturę. Kultura ma ogromny wpływ na kształtowanie oraz „wytwarzanie” zmysłowości¹¹. W tym miejscu należy powrócić do gallagherowskiego rozróżnienia systemów ciała, a zatem wyobrażenia ciała (*body image*) od schematu ciała (*body schema*). Na wyobrażenie ciała mają wpływ doznania percepcyjne, konceptualne i emocjonalne

(...) podmiotu (użytkownika ciała), co oznacza, że samo wyobrażenie ma charakter unikalny i niepowtarzalny, ponieważ wypływa z cech i predyspozycji podmiotu. Jakkolwiek kształtują się one w konfrontacji ze światem zewnętrznym (wszystkie powstają jako przedmiot interakcji ciała z jego otoczeniem), (...) stanowią indywidualne wyposażenie podmiotu. Powstają w jego przestrzeni wewnętrznej (wyobrażeniowej). Schemat zachowań (*body schema*) ma natomiast charakter zewnętrzny i jest zbiorem arbitralnie narzuconych ciału zobowiązań¹².

¹⁰ A. Derra, *Laboratorium myślenia współczesnej humanistyki. Na marginesie tekstu Izabelli Bukraby-Rylskiej*, „Kultura Współczesna” 2015, nr 2, s. 110.

¹¹ Por. tamże, s. 112.

¹² J. Wachowski, *Ciało performatywne*, „Przestrzenie Teorii” 2015, nr 23, s. 94.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest motoryka, czyli zdolność do ruchu/poruszania. Odgrywa ona istotną rolę w teorii Gallagera. Ciało nie tylko odbiera bodźce z otoczenia, ale także aktywnie reaguje na nie poprzez ruch – umie na te bodźce odpowiedzieć. Ruch nie jest jedynie reakcją na bodźce, ale także może mieć charakter twórczy w rozumieniu stworzenia swego rodzaju doświadczeń, które wpływają na nasze zrozumienie czy postrzeganie świata. W ten sposób ciało jest nieustannie zaangażowane w dialog z otoczeniem poprzez zmysły i motorykę. Wachowski analizując tekst Gallagera, zwraca uwagę, że:

(...) wyobrażenia na temat ciała mają status czysto intencjonalny niezależnie od tego, czy są świadome czy też nieświadome (podświadome), konstytuują się jako doznanie, a więc statyczny obraz niewymagający działania. Inaczej jest ze schematem zachowań, przenosi on ciało w strefę czynu, wymusza niezbędną aktywność, konieczność dostosowania się do rozmaitych okoliczności w tym sensie prowadzi do konfrontacji statycznego wyobrażenia z dynamicznym działaniem¹³.

Akt działania może tworzyć znaczenia, pod warunkiem że łączy się z autorefleksją „podmiotu na temat jego własnych gestów”¹⁴. Wiele działań nauki zajmuje się badaniem gestykulacji, wspomnieć należy, że gesty świadome lub nieświadome także ściśle łączą się z kręgiem kulturowym, w którym człowiek żyje. Gestykulacja rozumiana jako gestykulowanie własne oraz odbiór gestów innego człowieka ma ogromny wpływ na odczuwanie/doświadczenie otaczającego świata.

Jednym z kluczowych pojęć w teorii Gallagera jest idea *embodiment* (ucieleśnienie). Oznacza ono, że ciało nie jest jedynie narzędziem, którego używamy do interakcji z otoczeniem, ale jest integralną częścią tego, kim jesteśmy, zatem warunkuje nas

¹³ Tamże, s. 94–95.

¹⁴ Tamże, s. 98.

podmiotowo. To wcielenie determinuje nasze możliwości działania, tożsamość i sposób, w jaki doświadczamy rzeczywistości. Należy zwrócić uwagę także na pojęcie „performowania tożsamości, a ściślej mówiąc dwuwymiarowości tego aktu (...), w samym podmiocie wyznaczyć przestrzeń «sobości» i «mojności» i oddzielić w ten sposób to, co naturalne, własne (w tym sensie także przedkulturowe), od tego, co nabyte, ale jednocześnie wybrane przez podmiot ze względu na preferencje przynależnościowe i pełnione przezeń społeczne funkcje”¹⁵. Na ucieleśniony podmiot, stanowiący przestrzeń „sobości” i „mojności”, nieustanny wpływ mają kultura, społeczeństwo. Tożsamość tworzona jest dzięki przedkulturowym oraz kulturowym – czyli pierwotnym i nabytym – doświadczeniom. Te doświadczenia zmysłowo oddziałują na ciało. Odbiór bodźców przez zmysły będzie różny w zależności od kontekstu kulturowego i wychowania.

W tym kontekście ciało jako warunek relacyjności staje się punktem wyjścia do zrozumienia, jak ludzie nawiązują relacje między sobą a otaczającym ich światem. Poprzez zmysły i motorykę ciało umożliwia nie tylko percepcję, ale także aktywny udział w procesie komunikacji i współtworzenia znaczeń. To podejście przekracza tradycyjne rozumienie ciała jako jedynie fizycznego obiektu, otwierając drzwi do pełniejszego zrozumienia jego roli w naszym życiu społecznym i poznawczym. Gallagher korzysta także z Levinasowskiej koncepcji Innego, w jego myśli „podmiot może działać zarówno dla siebie, jak i dla Innego. W pierwszym wypadku jego czyny mają charakter własny, osobny. W drugim przeciwnie, stają się zdarzeniem, faktem społeczno-kulturowym, stanowiącym reprezentację systemu, reguł, wzorca”¹⁶. Gallagher odróżnia zatem sferę, w której podmiot sam reaguje na doznania zmysłowe, od bycia podmiotowym twórcą bodźców, dzięki którym to ja jako podmiot mam wpływ na zmysłowe doznania Innego. Istotne jest, że w drugim przypadku dzięki mojej motoryce,

¹⁵ Tamże, s. 95.

¹⁶ Tamże, s. 97.

gestom ja sam staję się warunkiem relacyjności. Ja dzięki ciału warunkuję relację między mną a drugim człowiekiem, mną a Innym, w następstwie czego dokonuję aktu otwarcia, ukazania tego, co skryte, transponując swoje zachowanie w jakiejś przestrzeni społeczno-kulturowej. Moje działanie, czyli działanie wykonawcy, może przez to stać się przedmiotem aktów poznawczych, które w konsekwencji prowadzić mogą do powstania struktur symbolicznych, a także procesów mitologizacyjnych.

Warto wspomnieć w tym miejscu o dopracowanej później gallagherowskiej fenomenologii poznania ucieleśnionego, czyli programie „4E”¹⁷ poznania (od angielskich słów: *embodied, embedded, enacted, extended*). Odnosi się on do nowoczesnego spojrzenia na procesy poznawcze, które wykraczają poza tradycyjne ujęcia stawiające mózg w centrum zainteresowania. Według tego podejścia umysł i procesy poznawcze są:

- 1) *Embodied* (ucieleśnione): Nasze poznanie jest głęboko zakorzenione w fizycznym ciele. Nie jest to wyłącznie kwestia pracy mózgu, ale obejmuje też sposób, w jaki nasze ciało jako całość (zmysły, motoryka, fizyczne interakcje) wpływa na to, jak odbieramy i przetwarzamy świat.
- 2) *Embedded* (osadzone): Poznanie odbywa się w kontekście otoczenia. Nasz sposób myślenia, uczenia się i działania jest zależny od środowiska, w którym funkcjonujemy, oraz od interakcji z tym środowiskiem.
- 3) *Enacted* (urzeczywistnione): Wiedza i poznanie wynikają z aktywnego działania i interakcji ze światem, a nie tylko z pasywnego odbioru informacji. Nasze poznanie jest „wykonywane” w czasie rzeczywistym poprzez nasze relacje z otoczeniem.
- 4) *Extended* (rozszerzone): Procesy poznawcze mogą „wykraczać” poza nasze ciała, korzystając z narzędzi, technologii czy innych osób. Przykładem może być używanie

¹⁷ Zob. *The Oxford Handbook of 4E Cognition*, red. A. Newen, L. De Bruin, S. Gallagher, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 353–368.

notatek lub aplikacji, które stają się „przedłużeniem” naszej pamięci¹⁸.

Gallagher wykorzystuje program „4E”, aby podkreślić, że myślenie i poznanie to coś więcej niż procesy wewnątrz mózgu. To dynamiczna współpraca ciała, środowiska i działań, co jest istotnym elementem jego pracy nad ucieleśnionym poznaniem. W tym podejściu szczególnie widoczny jest wpływ fenomenologii, zwłaszcza w myśli Merleau-Ponty’ego, która zwraca uwagę na fundamentalną rolę ciała w doświadczeniu i świadomości. Założenia badacza nie są jednak powszechnie przyjmowanym podejściem w kognitywistyce.

W tym miejscu pragnę powrócić do wzmiankowanej na wstępie książki *Fenomenologiczny umysł* napisanej przez Gallaghera we współautorstwie Zahaviego. Niniejsza publikacja jest kontynuacją rozpatrywanej wcześniej myśli badacza. Już w przedmowie Marka Pokorskiego – tłumacza polskiego wydania tej pracy – można dostrzec, że przywoływana książka oraz prezentowana w niej metoda badawcza traktowana jest jako „alternatywna filozofia umysłu”¹⁹. Pokorski słusznie zauważa, że według badaczy „standardowa nauka polegająca na metodach trzecioosobowych nie daje nam bezpośredniego dostępu do świadomości, której stany są z natury subiektywne (pierwszoosobowe) i jakościowe”²⁰. Ważkie w metodzie omawianej pracy jest odwołanie się do myśli Edmunda Husserla oraz Maurice’a Merleau-Ponty’ego, dla których istotne było umieszczenie świadomości w centrum namysłu, co umożliwia badanie jej oraz metodyczny opis. Ten powrót do pierwotnej metody fenomenologicznej nie zakłada oczywiście naiwnego introspekcjonizmu, ale korzystanie z wypracowanej metody oglądu i opisu zjawisk psychicznych.

¹⁸ Niniejszy wypis powstał na podstawie rozdziału 18 zawartego w *The Oxford Handbook of 4E Cognition* autorstwa Gallaghera zatytułowanego *Building a stronger concept of embodiment*.

¹⁹ S. Gallagher, D. Zahavi, *Fenomenologiczny umysł*, s. VII.

²⁰ Tamże.

Należy tu zauważyć, że problem poznania intersubiektywnego, czyli poznania skierowanego na badanie innych umysłów, w fenomenologii nazywa się teorią wczucia od husserlowskiego *Einfühlung*, mającą charakter bezpośredniego i percepcyjnego poznania innych. Badacze pragną wypracować metodę badania świadomości w sposób nieredukcyjny, metodyczny oraz naukowy, uwzględniający złożoność fenomenów psychicznych, ale niezredukowanych jedynie do aspektu fizycznego. Takie podejście prowadzi właśnie do założenia, że świadomość jest ucieleśniona, ale ucieleśnienie to objawia się w sposób szczególny. Nie chodzi tu o to, że cielesność stanowi materialny warunek istnienia świadomości, ale że cielesność „wpływa w istotny sposób na to, jaka jest struktura naszego doświadczenia”²¹. Istotny w kontekście zmysłów i motoryki jest fragment zawarty w rozdziale VII zatytułowanym *Umysł ucieleśniony*, w którym autorzy artykułują:

Fenomenologiczne badanie ciała nie jest analizą jednego przedmiotu znajdującego się wśród innych. Nie jest tak, że fenomenologia, badając różne regiony ontologiczne (...), natknęła się mimochodem na ciało i poddała je dokładnej analizie. Wręcz przeciwnie, ciało uznawane jest za konstytutywną lub transcendentną zasadę właśnie dlatego, że warunkuje samą możliwość doświadczenia. Jest zaangażowane w relacje ze światem, z innymi oraz samym sobą. Dlatego też jego analiza odgrywa tak fundamentalną rolę²².

W przytoczonym fragmencie – ważkim z punktu widzenia moich rozważań – dostrzec można, że ciało traktowane jest jako warunek, a nawet zasada konieczna do odbioru doświadczenia. Autorzy zwracają uwagę, że „fundamentalną rolę”²³ pełni analiza doświadczenia. Oczywiście mowa tu o doświadczeniu

²¹ Tamże, s. XII.

²² Tamże, s. 199–200.

²³ Tamże, s. 200.

zmysłowym, zatem odbywającym się dzięki ciału. Dlatego też należy wspomnieć o samej fenomenologii doświadczenia, która jest jednym z ważnych wątków poruszanych w pracy. Autorzy badają, jak świadomie doświadczamy świata. Kluczowym elementem tego doświadczenia jest bezpośrednia relacja między podmiotem (osobą) a przedmiotem (rzeczywistością), która nie jest tylko intelektualna, ale przede wszystkim cielesna, a także zmysłowa. Właśnie dlatego cielesność i percepcja są kolejnymi zagadnieniami tak często przytaczanym w pracy. Wiele uwagi poświęcono roli ciała w doświadczaniu świata. Nasze rozumienie świata i interakcje z nim są głęboko zakorzenione w ciele, tak zwanym ciele uświadomionym, które stanowi centrum naszego poznania.

Zaproponowane w *Fenomenologicznym umyśle* możliwości badania świadomości oraz intersubiektywności są jedną z dróg prowadzących do próby odpowiedzi na istotne pytanie, w jaki sposób rozumiemy innych ludzi. Autorzy twierdzą, że świadomość nie jest zamkniętym systemem, ale naturalnie otwiera się na inne umysły. Doświadczenie innych jest fenomenologiczne, zrozumienie emocji, intencji, a także zachowań innych opiera się na bezpośrednim doświadczeniu i interakcji z ich cielesnością, a także zachowaniem, motoryką i gestami. Publikacja stanowi także autorską próbę połączenia filozofii umysłu z naukowym badaniem mózgu, przedstawiając fenomenologię jako ważne narzędzie, które może pomóc w lepszym zrozumieniu świadomości, a także procesów poznawczych. Co ważne, uczeni wskazują, że nie można badać umysłu jedynie przez pryzmat neurobiologii, bez zrozumienia subiektywnego doświadczenia jednostki, należy traktować człowieka jako złożoną całość psycho-fizyczną.

Jednym z głównych zagadnień książki jest wielokrotnie wzmiankowane tu ucieleśnienie. Gallagher i Zahavi argumentują, że poznanie nie jest wyłącznie procesem zachodzącym w mózgu, ale obejmuje całe ciało, które aktywnie uczestniczy w interakcji ze światem. Podmiot nie jest oderwany od otoczenia – zamiast tego jego ciało stanowi punkt „styku” między świadomością

a światem zewnętrznym. Ciało działa jako „przedłużenie” umysłu, umożliwiając zarówno percepcję świata, jak i działanie w nim.

Wymiar fenomenologiczny dodatkowo podkreśla, że nasze doświadczenie rzeczywistości jest zawsze zakorzenione w naszej cielesnej perspektywie. Przykładowo widzenie przedmiotu z określonego kąta lub odczuwanie zimna w dłoniach wpływa na sposób, w jaki interpretujemy otoczenie. Dla Merleau-Ponty'ego (którego myśl mocno wpłynęła na autorów książki) ciało nie jest tylko „rzeczą” w świecie, lecz aktywnym uczestnikiem, który „ureczywistnia” relacje z otoczeniem.

Fenomenologiczne podejście Gallaghera i Zahaviego kładzie nacisk na pierwszoosobową perspektywę podmiotu, czyli sposób, w jaki świat jawi się z „punktu widzenia” naszej świadomości. Kluczowym celem fenomenologii jest zrozumienie struktury doświadczenia: jak odbieramy, przetwarzamy i nadajemy znaczenie temu, co nas otacza. Zatem w książce omówiono ważkie dla poruszanego tu przeglądu zagadnienia jak chociażby intencjonalność, czyli fakt, że świadomość zawsze jest „skierowana na coś” (świat, przedmioty, zdarzenia), ucieleśnione poznanie, które łączy fenomenalne doświadczenie z automatycznymi procesami ciała, na przykład schematem ciała, który reguluje ruch i równowagę, czy intersubiektywność, czyli to, jak nasze relacje z innymi ludźmi wpływają na postrzeganie siebie i otoczenia.

Gallagher i Zahavi, odnosząc się do badań eksperymentalnych, przedstawiają, jak fenomenologia może współpracować z kognitywistyką i neuronauką. Na przykład wykorzystują oni badania nad ciałem i świadomością, by wyjaśnić zjawiska takie jak badania dotyczące sfery emocjonalnej, tego, jak dzięki ucieleśnieniu odbieramy otaczający nas świat. Egzemplifikacją takiego stanu rzeczy w książce jest przykład uczucia smutku z powodu złych wieści czy wpływ godzin poszczególnych posiłków na decyzje sędziego. Ostatni przykład jest bardzo ciekawy, jak podają autorzy: „Niedawne badania Danzingera i in. (2011) pokazują, że na wydawanie sądów, w szczególności w rozumowaniu prawnym, wpływ ma to, czy sędzia jest głodny, czy najedzony. Pobłażliwość

wyroków spada stopniowo z 65% do prawie 0% między śniadaniem a lunchem, a następnie wraca do poziomu 65% zaraz po posiłku”²⁴. Jak widać w przytoczonym przykładzie, doświadczamy za pomocą żywego ciała osadzonego w świecie, na który wpływ mają różne okoliczności mające cielesne znaczenie.

Książka *Fenomenologiczny umysł* jest kluczowym źródłem dla zrozumienia relacji między ciałem, umysłem i światem. Podkreśla, że poznanie zawsze jest zakorzenione w cielesnym doświadczeniu, a nasze interakcje z otoczeniem nadają mu sens. Fenomenologia stanowi tutaj „pomost” pomiędzy filozofią a naukami empirycznymi, tworząc bardziej zintegrowany obraz ludzkiego umysłu i doświadczenia.

Wnioski płynące z myśli Gallaghery i Zahaviego są istotne nie tylko dla filozofii, ale także dla dziedzin takich jak psychologia, pedagogika²⁵, kognitywistyka i neuronauki. Praca badaczy oraz wzmiankowane tu teksty Gallaghery skłaniają do refleksji nad relacjami między ciałem a umysłem, otwierając drogę do nowych perspektyw badawczych i zrozumienia ludzkiego doświadczenia. Podkreślić należy także inne podejście do popularnego dziś problemu ciała i umysłu (*mind-body problem*), który w świadomy sposób został tutaj ograniczony. Według takiego ujęcia ciało nie jest jedynie fizycznym bytem, ale dynamicznym uczestnikiem procesów poznawczych i społecznych, co wymaga głębszego namysłu. Konkludując, można podkreślić, że relacyjność zmysłów odbywa się zawsze w ucieleśnionym podmiocie, który jest zarówno twórcą, jak i odbiorcą bodźców zmysłowych. Ponadto ważnym zagadnieniem, które starałem się wykazać w tym tekście, jest kontekst kulturowy, który może mieć duży wpływ na zmysłowe postrzeganie świata.

²⁴ Tamże, s. 203.

²⁵ Myśl Gallaghery jest obecna także w dyskursie pedagogicznym, szczególnie w filozofii edukacji. Z uwagi na zwięzłość niniejszego przeglądu nie poświęcałem temu zagadnieniu miejsca w tekście.

Bibliografia

- Derra Aleksandra, *Laboratorium myślenia współczesnej humanistyki. Na marginesie tekstu Izabelli Bukraby-Rylskiej*, „Kultura Współczesna” 2015, nr 2, s. 108–113.
- Gallagher Shaun, Zahavi Dan, *Fenomenologiczny umysł*, przekł. i przedmowa M. Pokorski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Komendziński Tomasz, *Eksperymentowanie z fenomenologią i wzajemne oświecanie*, „Principia” 2007, t. XLVII–XLVIII, s. 342–348.
- Kozak Piotr, *Jakiej fenomenologii potrzebuje filozofia umysłu?*, „Przeгляд Filozoficzny – Nowa Seria” 2016, nr 3 (99), s. 331–346.
- Nowakowski Przemysław, Podgórski Jacek Seweryn, Pokorski Marek, Wachowski Witold, *Od Vareli do innej fenomenologii. Wywiad z Shaunem Gallagherem, część I*, przeł. J. Guzowski, „Avant. Pismo Awangardy Filozoficzno-Naukowej” 2011, nr 2, s. 185–192.
- Shaun Gallagher, *How the Body Shapes the Mind*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- The Oxford Handbook of 4E Cognition*, red. A. Newen, L. De Bruin, S. Gallagher, Oxford University Press, Oxford 2018.
- Wachowski Jacek, *Ciało performatywne*, „Przestrzenie Teorii” 2015, nr 23, s. 91–103.
- Waligóra Marcin, *Wstęp do fenomenologii*, Universitas, Kraków 2013.

mgr Aleksander Jan Jędral
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0003-4390-7836>
aleksander.jedral@gmail.com